

Rozdział w monografii
„Feliks Nowowiejski i Jemu współcześni wobec idei muzycznych przełomu
XIX i XX wieku”
pod redakcją Ilony Dulisz i Joanny Schiller-Rydzewskiej
ISBN 978-83-8100-128-1

ks. Robert Tyrała
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

CECYLIAŃSKI RUCH ODNOWY MUZYKI KOŚCIELNEJ.
HISTORIA – LUDZIE - IDEE

Ruch odnowy muzyki kościelnej zwany cecylianizmem to z całą pewnością wielki „powiew Ducha Świętego” obecnego w Kościele. To wyjątkowe wydarzenie z przełomu XIX i XX wieku znalazło swoje szczególne znaczenie w Europie, a na ziemiach polskich jeszcze przed 1918 rokiem. To imponująca historia wybitnych ludzi i ich działań na rzecz przywrócenia właściwego miejsca muzyce kościelnej.

Jedną z wyjątkowych postaci tamtego okresu był Feliks Nowowiejski, który w 1900 roku kształcił się w Szkole Muzyki Kościelnej w Regensburgu¹. Przez swoje kompozycje, działalność pedagogiczno-artystyczną (Kraków, Berlin, Poznań) oraz organistowską (Olsztyn i Kraków) doskonale wpisał się w ten czas odnowy. Na łamach ówczesnej prasy można także odnaleźć jego wypowiedzi dotyczącej muzyki kościelnej. To wszystko tworzy obraz Nowowiejskiego jako człowieka zatroskanego o sprawę muzyki kościelnej i jej odnowę. Tym samym doskonale wpisał się w historię odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich okresu zaborów.

W niniejszym artykule przedstawiono podwaliny odnowy oraz konkretnych działania wokół tego ruchu zarówno w Europie, jak i na ziemiach polskich do 1939 roku.

1. Cecylianizm w Europie

¹ Zob. I. Dulisz, *Feliks Nowowiejski o Szkole Muzyki Kościelnej w Ratyźbonie*, „Studia Warmińskie” 51(2014), s. 297–308.

Fundamenty i początek odnowy muzyki kościelnej w Europie oczywiście tworzyli Bawarczy, ale etap niemieckiej odnowy muzyki kościelnej trzeba rozpocząć właściwie od początków XIX wieku, bowiem to Ludwik I książę Bawarii (1825–1848) polecił organiście Kasprowi Ett przygotowanie reformy odnowy muzyki. W 1829 roku nominacja bp. J. M. Sailera na biskupa Regensburga (mocno zaangażowanego w ruch odnowy muzyki kościelnej w Niemczech) przeniosła realizowaną odnowę w naturalny więc sposób z Monachium do Regensburga.

Zasadniczo już w 1848 roku popierali odnowę muzyki wszyscy biskupi niemieccy. W upowszechnieniu działań szkoły rzymskiej (XVI i XVII wieku) miał swój wielki udział ks. dr Karol Proske (1794–1861)². Wydał on kilkutomowe dzieło pt. „Musica”³. Był to „zapałony kolektor starych dzieł muzycznych, autor memoriału o upadku muzyki kościelnej i projektodawca jej odrodzenia”⁴. W listopadzie 1865 roku ukazał się drukiem jego wykład pt. „Stan muzyki kościelnej przede wszystkim w starej Bawarii”. Można powiedzieć, że wykład ten nadał na przyszłość odpowiedni kierunek. Bardzo ważne, że zwrócił uwagę na błędy, „które muzykę kościelną przywiodły do zupełnego upadku. Broszura ta wykazująca gruntowne wykształcenie muzyczne i dogmatyczne, oparta na pewnych podstawach historycznych wzbudziła w szerokich kołach duchowieństwa, dyrygentów i miłośników muzyki żywy oddźwięk. Wartość broszury podnosiła nadzwyczajna bystrość w ocenie współczesnej sytuacji muzyczno-kościelnej, niewzruszona pewność myśli reformatorskich i niezwykle zmysł praktyczny autora”⁵. Kolejne etapy rozwoju to działalność ks. Franciszka Witta, który w 1866 roku założył czasopismo „Fliegende Blaetter für katholische Kirchenmusik”. Szybko stało się ono organem propagandowym ruchu cecylińskiego w krajach niemieckojęzycznych, ale także oddziaływało na inne⁶. Gdy w 1868 roku powstał dwutygodnik „Musica Sacra”⁷ można powiedzieć, że propaganda odnowy muzyki kościelnej miała już swoje forum. Ostatecznie ruch odnowy muzyki kościelnej przerodził się w Towarzystwo św. Cecylii (Allgemeiner Cäcilienverein). Oficjalnie zostało założone w 1868 roku w Bambergu przez ks. Franciszka

² Zob. G. Mizgalski, *Proske Karl*, PEMK, s. 392; R. Tyrała, *Drogi ku soborowej odnowie muzyki liturgicznej*, LS 7(2001), nr 2, s. 300; R. Tyrała, *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010, s. 29 i n.

³ Zob. J. Surzyński, *Muzyka w XIX stuleciu*, GK 34(1902), s. 376.

⁴ J. Pawlak, *Ks. Franciszek Witt na tle swej epoki*, MK IX(1934), nr 11-12, s. 150.

⁵ Tamże, s. 152.

⁶ Zob. G. Mizgalski, *Witt F.*, PEMK, s. 542.

⁷ Zob. J. Pawlak, *Ks. Franciszek Witt...*, s. 152.

Witta (1834–1888)⁸. Przeznaczone ono było dla członków z Niemiec, Austrii oraz Szwajcarii⁹, zaś centrum ruchu stała się założona w 1874 roku szkoła organistowska w Regensburgu¹⁰.

Gruntowna reforma muzyki kościelnej w duchu zarządzeń Stolicy Apostolskiej, polegająca między innymi na przeciwstawieniu się ingerencji elementów świeckich do muzyki kościelnej, jak również na wyeliminowaniu z liturgii Kościoła muzyki o charakterze operowym, była główną ideą ruchu cecylińskiego¹¹. Jako najważniejsze sposoby wprowadzenia owej reformy wskazano: pielęgnowanie chorału gregoriańskiego, popieranie muzyki polifonicznej (tak dawnej jak i nowej), troska o kościelne chóry oraz grę organową. Generalnie zwrócono także uwagę na ważność i podniesienie stanu organistowskiego¹². Niestety, trzeba obiektywnie powiedzieć, że skoro owa reforma wykluczała spontaniczność, improwizację oraz subiektywizm, a propagowała jedynie polifonię „palestrinowską” oraz redukcję głosów w mszy organowej i orkiestralnej, to wiele z nowego sposobu myślenia o muzyce kościelnej zostało „zamrożone”. Z całą pewnością jednak jednym z osiągniętych celów stało się rozbudzenie potrzeby respektowania poprawności liturgicznej kompozycji, oczyszczenie repertuaru chórów kościelnych z utworów świeckich oraz wprowadzenie do liturgii więcej chorału gregoriańskiego oraz polifonii dawnej¹³.

Wato także podkreślić, że odnowa cecylińska zataczała coraz większe kręgi, dość powiedzieć, że podczas Soboru Watykańskiego I 29 biskupów niemieckich opowiedziało się, by „Towarzystwo Cecylińskie” przyjąć na listę aprobowanych przez Kościół stowarzyszeń. Dlatego 16 grudnia 1870 roku papież Pius IX podpisał breve „Multum ad movendos animos”, w którym statuty Towarzystwa zostały zaakceptowane¹⁴. Takim sposobem możliwe było już w sposób oficjalny działanie na terenie nie tylko krajów niemieckojęzycznych, ale właściwie w całym Kościele Powszechnym.

⁸ Zob. F. Haberl, *Aus der geschichte des allgemeinen cäcilien verbandes*, „Musica Sacra” 88(1968), s. 224; F. Rainoldi, *Sentieri della musica sacra dall'Ottocento al Concilio Vaticano II*, Documentazione su ideologie e prassi, Roma 1996, s. 52; R. Tyrała, *Encyklika Piusa XII „Musicae sacra disciplina” jako efekt ruchu liturgicznego oraz cecylianizm w Europie*, (w:) *Muzyka w służbie liturgii*, red. R. Tyrała, seria: Pro Musica Sacra, t. II, Kraków 2005, s. 47.

⁹ Zob. M. Kuzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 208.

¹⁰ Z. Wit, *Rola ruchu odnowy w podniesieniu stanu organistowskiego w Polsce w latach 1881–1903*, RTK 26(1979), z. 6, s. 103; R. Tyrała, *Encyklika Piusa XII...*, s. 51; R. Tyrała, *Cecyliński ruch...*, s. 31.

¹¹ Zob. R. Tyrała, *Drogi ku soborowej odnowie...*, s. 300; K. Winowicz, *Muzyka kościelna XIX wieku*, PKat 6(1985), s. 1.

¹² Zob. G. Mizgalski, *Cecylińskie stowarzyszenia*, PEMK, s. 89; K. Winowicz, *Muzyka kościelna...*, s. 1.

¹³ Zob. K. Mrowiec, *Cecylianizm*, EK t 2, kol. 1382; I. Pawlak, *Muzyka Liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000, s. 37.

¹⁴ Zob. R. Tyrała, *Cecyliński ruch...*, s. 33.

Wielkim „zwornikiem” reformatorskich prądów stała się „Szkoła Muzyki Kościelnej w Regensburgu”¹⁵. Niezwykle skuteczna okazała się w tym względzie działalność ks. Franciszka X. Haberla (1840–1910)¹⁶. Na V walnym zebraniu „Towarzystwa św. Cecylii”, które odbyło się w Regensburgu w dniach 1–7 sierpnia 1874 roku zostało ogłoszone, że w listopadzie tego samego roku zostanie otwarta szkoła muzyki kościelnej. I tak od 1 listopada 1874 roku do 25 czerwca 1875 roku odbył się pierwszy kurs muzyki kościelnej¹⁷. Szkoła kształciła organistów i muzyków kościelnych z całego świata, dlatego można powiedzieć, że „przekazywała zasady ruchu zgłaszającym się z całej Europy studentom”¹⁸. Warto tutaj podkreślić, że szkoła ta kształciła muzyków, którzy później odegrali wielką rolę w odnowie muzyki kościelnej w świecie. „Cały szereg kluczowych postaci reformy muzyki kościelnej we Włoszech i w Rzymie albo pochodził ze szkoły ratyżbońskiej, albo posiadał szczególny związek z tą reformą. Zwłaszcza sam założyciel Rzymskiej Szkoły Muzyki Kościelnej O. Angelo de Santi SJ, który „Magister choralis” Haberla przetłumaczył na włoski i znacząco przygotował grunt we Włoszech pod starania niemieckiego Towarzystwa Cecylińskiego”¹⁹.

Z 1900 rokiem wiązały się innowacje dotyczące przyjmowania kandydatów do szkoły. Zaczęto bowiem przyjmować tylko takich księży lub świeckich mężczyzn, którzy mieli już za sobą wykształcenie muzyczne, w miarę możliwości chodziło o konserwatorium; co oczywiście wpłynęło na poziom i tym samym podniósł się prestiż szkoły. W szkole wykładano: liturgikę, język łaciński, estetykę, historię i literaturę muzyki kościelnej, teorię i praktykę chorału gregoriańskiego, ćwiczenie w czytaniu partytur wokalnych, dyrygowania, kontrapunktu. Prowadzono kurs śpiewu i artystycznej gry organowej²⁰. W historii szkoły zapisał się także kwiecień 1900 roku, kiedy to położono kamień węgielny pod kościół szkolny św. Cecylii. „Nic więc dziwnego, że w następnych latach legiony uczniów napływały nie tylko z Niemiec i Austrii, ale także z innych krajów, przede wszystkim z Węgier, Szwajcarii, Anglii, Irlandii,

¹⁵ Zob. R. Tyrała, *Drogi ku soborowej odnowie...*, s. 302.

¹⁶ Zob. G. Mizgalski, *Hebrl Franz Xawer*, PEMK, s. 194; A. Scharnagl, *Franz Xaver Haberl (1840–1910) und Musikforscher*, (w:) *Sacerdos et cantus Gregoriani Magister*, red. F. A. Stein, Regensburg 1977, s. 233–245; K. Mrowiec, *Cecylianizm...*, kol.1382.

¹⁷ Zob. O. Ursprung, *Die katholische Kirchenmusik*, Potsdam 1931, s. 264–278; K.G. Fellerer, *Caecilianismus*, w: *Musicin Geschichte und Gegenwart Allgemeine Enzyklopadie de Musik*, Bd. 2. Kassel–Basel 1952, kol. 621–625; K. Mrowiec, *Cecylianizm...*, kol. 1381–1882; Poprawski, *25-ta rocznica śmierci ks. pralata dr. Haberla*, MK X(1935), nr 9-10, s. 137.

¹⁸ J. Pikulik, *Dokumenty Stolicy Apostolskiej o Muzyce w XX wieku*, (w:) *Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia*, t. X, red. M. Bogusławska, Warszawa 1988, s. 17.

¹⁹ J. Ruswurm, *Regensburger Einflüsse auf die Kirchenmusikreform Pius X* (tł. własne), „Der Zwiebelturm” 17(1962), s. 11.

²⁰ Zob. F. Nowowiejski, *O znaczeniu Ratyżbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. II, MK VIII(1933), nr 11-12, s. 159–160.

Włoch, Holandii, Ameryki, a także z Polski”²¹. Kształcący się w tejże szkole muzyki kościelnej w Regensburgu polscy duchowni i świeccy mężczyźni, po powrocie do ojczyzny „przeszczepiali” ideę dbałości o muzykę kościelną. Poprzez wszystkie lata istnienia szkoły, ukończyło ją przeszło 50 muzyków z Polski²². W kursie XXVI w roku 1900 brało udział trzech Polaków, a mianowicie: ks. Jan Jankowski (z diecezji chełmińskiej), ks. Jan Nikodemowicz (z diecezji przemyskiej) oraz Feliks Nowowiejski²³.

Bardzo ważnym sposobem rozprzestrzeniania się cecyliańskiej idei odnowy muzyki kościelnej w całym świecie były kongresy Muzyki Kościelnej²⁴. Wydarzenia te gromadziły wielu muzyków świeckich oraz duchownych przejętych ideą odnowy. W roku 1867 odbył się Kongres stowarzyszeń niemiecko-katolickich w Insburucku. W 1882 roku w Arezzo miał miejsce Europejski Kongres, jak określono „pour l’étude et l’amélioration de chant liturgique”²⁵. W dniach 1–4 października 1928 roku w Kolonii odbył się Kongres Muzyki Kościelnej. W dniach 4–8 stycznia 1934 roku uroczyste obchodzono Kongres Międzynarodowy w Akwizgranie. Czwarte wydarzenie muzyczne w duchu cecylianizmu zostało zorganizowane w 1936 roku we Frankfurcie. O tym wydarzeniu pisał Nowowiejski „(...) z początkiem października br. we Frankfurcie nad Menem odbył się całotygodniowy wielki festiwal współczesnej katolickiej muzyki liturgicznej i religijnej, festiwal urządzony przez Międzynarodowe Towarzystwo Odnowy Katolickiej Muzyki Kościelnej (Internationale Gesellschaft für Erneuerung der Katholischen Kirchenmusik)”²⁶. 3 października, jeszcze przed rozpoczęciem Kongresu obyło się szereg koncertów. Oficjalne otwarcie miało miejsce 7 października 1936 roku. Inauguracja odbyła się w nowo otwartej sali filharmonii. Wśród licznych koncertów kongresowych miał także miejsce koncert polski. Na koncert ten przybył wielki protektor muzyki kościelnej w Polsce Prymas Polski kard. August Hlond. Podczas koncertu wystąpił poznański chór katedralny pod batutą ks. Wacława Gieburowskiego, a Bronisław Rutkowski wykonał IX symfonię Feliksa Nowowiejskiego.

²¹ Tamże, s. 161.

²² Zob. F. Nowowiejski, *O znaczeniu Ratyzbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. I, MK VIII(1933), nr 9-10, s. 127.

²³ Zob. tenże, *O znaczeniu Ratyzbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. III, dokończenie, MK IX(1934), nr 3-4, s. 39-43.

²⁴ Zob. R. Tyrała, *Encyklika Piusa XII...*, s. 57-61.

²⁵ Zob. E. Ruelle, *Le Congrès Européen d'Arezzo pour l'étude et l'amélioration de chant liturgique*, Paryż 1884.

²⁶ F. Nowowiejski, *Wrażenia z Frankfurta nad Menem (IV Międzynarodowy Kongres Muzyki Liturgicznej i Religijnej)*, MK XI(1936), nr 11-12, s. 160.

Odnowa muzyki kościelnej rozprzestrzeniła się po całej Europie, a nawet w Ameryce. Najbardziej znane są ślady owej reformatorskiej działalności we Włoszech²⁷, Austrii²⁸, Słowacji²⁹, Słowenii, na Węgrzech³⁰ oraz w Polsce³¹.

2. Echa cecylianizmu w diecezji wrocławskiej na Śląsku i na Warmii

Na Śląsku – we Wrocławiu i w Opolu – ruch odnowy cecylińskiej rozpoczął się już w 1868 roku. To wówczas w Opolu została utworzona śląska sekcja związku cecylińskiego z Regensburga³². Związek został podzielony na pięć okręgów, obejmował tereny diecezji wrocławskiej, hrabstwa kłodzkiego oraz pruskiej części diecezji ołomunieckiej. W momencie założenia liczył niewielu członków, ale w 1893 roku liczba członków sięgała ponad 2500 osób. Od 1893 roku w diecezji wrocławskiej ukazywał się miesięcznik poświęcony muzyce kościelnej pt. „Cäcilia”. Ostatni numer pisma ukazał się w 1937 roku. Na Śląsku bardzo dobrze, mimo niechęci cecylianistów, rozwijała się pieśń liturgiczna w języku narodowym. Związane to było z wielką tradycją śpiewaczą ludu śląskiego. W tym względzie na szczególne uwzględnienie zasługuje śpiewnik pt. „Droga do nieba” opracowany przez ks. Ludwika Skowronka (1859–1934)³³. Centrum śląskiej muzyki kościelnej była katedra wrocławska. To tam doskonale rozwijała się tradycja „Wrocławskiej Szkoły Muzyki Kościelnej”.

Jeżeli chodzi o Warmię, to do 1930 roku diecezja warmińska podlegała była bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, a od tego roku właśnie została włączona do metropolii wrocławskiej. Niestety, nie ma wielu „śladów” odnowy muzyki kościelnej w diecezji warmińskiej³⁴. Na Warmii wyjątkowe w tym temacie miejsce ma Feliks Nowowiejski.

3. Odnowa muzyki kościelnej na ziemiach polskich

²⁷ Zob. E. Moneta Cagilo, *Der Caecilianismus in Italien*, *Der Caecilianismus*, Tutzing 1988, s. 321–334.

²⁸ Zob. A. Scharnagl, *Die kirchenmusikalische reformbestrebung von Johannes Evangelist Hebert in Österreich*, *Der Caecilianismus*, Tutzing 1988, s. 307–320.

²⁹ E. Zavorsky, *Der Caecilianer Johann Leopold Bella in der Slowakei*, *Der Caecilianismus*, red. H. Unverricht, Tutzing 1988.

³⁰ Zob. tamże, s. 335–341.

³¹ Zob. K. Winowicz, *Caecilianismus in Polen – seine Hauptverbreiter, ideen und wirkungen*, *Der Caecilianismus*, Tutzing 1998, s. 343–353.

³² Zob. J. Thamm, *Der Cäcilienverein in Schlesien*, „*Musica sacra*”, nr 65(1935), s. 140–143.

³³ Zob. W. Schenk, *Droga do nieba*, EK, t. 4, kol. 221–222.

³⁴ Informacja na podstawie rozmowy z dyrektorem archiwum diecezji warmińskiej w Olsztynie przekazane w sierpniu 2009 roku.

Pierwsze „ślady” odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich pojawiają się w 1869 roku w Pelplinie, gdzie ks. Józef Mazurowski (1832–1877) opracował akompaniament organowy do śpiewnika Kellera pt. „Melodie”³⁵. Założył on także pierwsze na ziemiach polskich „Towarzystwo św. Cecylii”³⁶. Prawdziwy jednak rozmach odnowie muzyki kościelnej nadał ks. Józef Surzyński (1851-1919), uczeń szkoły w Ratyźbonie, który może być nazwany „ojcem cecylianismu na ziemiach polskich”³⁷.

Warto przypomnieć propagatorów odnowy muzyki w poszczególnych ośrodkach (diecezjach) na ziemiach Polskich. W ośrodku gnieźnieńsko-poznańskim działali: wspomniany już ks. Józef Surzyński, ks. Wacław Gieburowski (1877–1943), ks. Stanisław Tłoczyński (1881–1958), ks. Wacław Faustman (zm. 1881); w ośrodku włocławskim: ks. Leon Moczyński (1860–1914) oraz ks. Edmund Krazue (1887–1940). W Płocku działali: ks. Teofil Kowalski (1866–1932), ks. Eugeniusz Gruberski (1870–1923) oraz ks. Józef Antoniak (1859–1926); w diecezji chełmińskiej: ks. Józef Mazurowski (1832–1877), ks. Bernard Ruchniewicz (1851–1904), ks. Wacław Lewandowski (1872–1939), Oskar Hermańczyk (1867–1938), ks. Jan Wiśniewski (1891–1939) i ks. Szymon Dreszler (1897–1964); w Warszawie: Mieczysław Surzyński (1866–1924), Józef Furmanik (1867–1953) i ks. Henryk Nowacki (1891–1968); w Siedlcach: ks. Karol Dębiński (1858–1943) i ks. Roman Wilde (1883–1950); w Łodzi ks. Roman Rajchert (1888–1948); w ośrodku lubelskim ks. Włodzimierz Mentzel (1877–1967); w Kielcach: ks. Roman Smoliński (1891–1913), ks. Teofil Jarzębski (1891-1956) i ks. Antoni Sobczyński (1888–1959); w Sandomierzu: ks. Stanisław Puławski (1866–1937) oraz ks. Stefan Świetlicki (1889–1965); we Lwowie: ks. Leon Solecki (1842–1915). W ośrodku przemyskim działali salezjanie: ks. Antoni (Hlond) Chlondowski SDB (1884–1963) i ks. Idzi Ogierman Mański SDB (1900–1966), a także ks. Wojciech Ignacy Lewkowicz (1901–1971); w Tarnowie: ks. Franciszek Walczyński (1852–1937), a później ks. Wojciech Orzech (1889–1926) i Stefan Surzyński (1855–1919); w Krakowie: Walenty Dec (1851–1933), Kazimierz Garbusiński (1883–1945), Bolesław Wallek-Walewski (1885–1944), o. Bernardino Rizzi OFM (1891–1968), ks. Hieronim Feicht CM (1894–1967), Bronisław Rutkowski (1898–1964) oraz ks. Władysław Wargowski (1900–1981); w Katowicach: ks. Robert Gajda (1890–1952) oraz Karol Hoppe (1883–1946)³⁸.

³⁵ Zob. H. Feicht, *Polska muzyka religijna w zarysie*, RTK 12(1965), z. 4, s. 39; R. Tyrała, *Drogi ku soborowej odnowie...*, s. 305.

³⁶ Zob. H. Feich, *Dzieje reformy muzyki kościelnej w Polsce*, MK III(1928), nr 11-12, s. 191; G. Mizgalski, *Mazurowski Józef*, PEMK, s. 294; R. Tyrała, *Odnowa muzyki kościelnej w Polsce od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, Gdańsk 2006, s. 126 i n.

³⁷ Zob. K. Winowicz, *Ksiądz pralata dr Józef Surzyński*, Kościan 2000.

³⁸ Zob. R. Tyrała, *Cecyliński ruch...*

Działacze odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do wybuchu II wojny światowej było oczywiście zdecydowanie więcej. Obok już wspomnianych postaci wymienić należy także biskupów sprzyjających tejże odnowie, a mianowicie bp. Józefa Sebastiana Pelczara (1842–1924)³⁹, bp. Ignacego Łobosa (1827–1900), kard. Adama Stefana Sapiechę (1867–1951) oraz kard. Augusta Hlonda (1881–1948)⁴⁰.

Ważne miejsce w odnowie muzyki kościelnej zajmowali kompozytorzy: ks. Józef, Mieczysław i Stefan Surzyńscy, ks. Wacław Gieburowski, Feliks Nowowiejski (oratoria np. „Znalezienie Krzyża”, „Missa pro pace”), ks. Orzech i ks. Franciszek Walczyński, ks. Eugeniusz Gruberski oraz w późniejszym czasie ks. Antoni Chlondowski (napisał blisko 4000 kompozycji), ks. Idzi Ogierman Mański. Prócz powszechnie „królujących” kompozycji na chór, komponowano także muzykę organową. Warto tutaj więc wspomnieć kompozycję „Święty Boże” Mieczysława Surzyńskiego czy „Pasterka na Wawelu”, „Parce Domine” lub „Rota” Feliksa Nowowiejskiego.

Właściwie od 1883 roku powstają organizacje dla organistów i chórmistrzów. W tym właśnie roku założone zostaje „Towarzystwo św. Wojciecha” w Poznaniu. A w 1887 roku „Towarzystwo ku wspieraniu muzyki kościelnej pw. św. Wojciecha w Tarnowie, w tym samym roku także w Krakowie. W latach 1907–1914 działa także „Stowarzyszenie organistowskie pod wezwaniem św. Stanisława” założone w Królestwie Polskim. Od 1921 roku działa „Kolegium Polskich Organistów-Chórzystów” ze statutem zatwierdzonym przez Prymasa Polski⁴¹.

Bardzo ważne miejsce w odnowie muzyki kościelnej odgrywają ośrodki kształcące organistów. Działały szkoły dla organistów: „Biskupia Szkoła Muzyki Kościelnej w Pelplinie (1887), „Szkoła dla organistów diecezji tarnowskiej” w Tarnowie (1888), „Salezjańska Szkoła Organistowska” w Przemyślu (1916), „Szkoła dla organistów” w Płocku (1917)⁴². Organiści ponadto kształceni byli także w szkołach muzycznych na prawach państwowych, jak choćby w Konserwatorium w Krakowie, Poznaniu czy Warszawie⁴³.

Z całą pewnością do jedności środowiska muzyków kościelnych w Polsce przyczyniły się Kongresy, które miały miejsce już po odzyskaniu niepodległości. Tak więc były to: I Kongres Muzyki Kościelnej w Poznaniu (1929), II Wszechpolski Kongres Muzyki Kościelnej

³⁹ Zob. L. Bender, *Działalność biskupa Józefa Sebastiana Pelczara i jej wpływ na stan muzyki kościelnej w diecezji przemyskiej w latach 1900–1924*, LS 10(2004), nr 2, s. 349–357.

⁴⁰ Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 80.

⁴¹ Zob. R. Tyrała, *Drogi ku soborowej odnowie...*, s. 306; R. Tyrała, *Cecyliński ruch...*, s. 260–267.

⁴² Zob. tenże, *Drogi ku soborowej odnowie...*, s. 308.

⁴³ Zob. tenże, *Cecyliński ruch...*, s. 270–289.

w Krakowie (1931), III Kongres Muzyki Kościelnej w Toruniu (1933) oraz IV Kongres Muzyki Kościelnej w Poznaniu (1936)⁴⁴.

Bardzo ważne dla dobrej i właściwej propagandy odnowy muzyki kościelnej przyczyniły się wydawane czasopisma, takie jak: „Głos Organistowski” wychodzący w Stryju od roku 1902 (nie wiadomo niestety kiedy przestało istnieć), „Przegląd Cecyliński” wydawany w Warszawie ukazywał się w latach 1919–1920 oraz w 1921 roku, „Przegląd Organistowski” wychodzący w Przemyślu w latach 1936–1939, „Chór parafialny” ukazujący się przez dwa lata, a mianowicie 1936–1937, „Organista” wychodzący w latach 1926–1936, „Kierownik chórów” wydawany w latach 1926–1935, „Muzyka i śpiew” wydawana w Krakowie w latach 1912–1913; 1923–1926; 1929–1931, „Śpiew kościelny” ukazujący się w latach 1895–1910, a może nawet w roku 1914 oraz w latach 1936–1938, „Muzyka kościelna” ukazująca się w latach 1926–1939 oraz „Hosanna” wychodząca w latach 1926–1939⁴⁵.

Niezmiernie ważne było podniesienie poziomu kształcenia muzycznego w seminariach duchownych, co owocowało zmianą podejścia do sprawy muzyki przez duchownych⁴⁶.

Istotne okazały się również zatwierdzane przez biskupów poszczególnych diecezji „Regulaminy dla organistów”. Dla przykładu modelowe rozwiązanie w tym względzie proponował abp Stefan Sapieha, zatwierdzając w 1919 roku „Regulamin służbowy dla organistów w diecezji krakowskiej”. Ważny był także podpisany przez bp. Józefa Sebastiana Pelczara „Regulamin dla organistów” w diecezji przemyskiej⁴⁷. Powoływano wówczas do istnienia także Komisje Muzyki Kościelnej czy Komisje organistowskie, które miały dbać o skuteczność reformy muzyki kościelnej w poszczególnych ośrodkach.

Bardzo istotne były także wypowiedzi biskupów na temat odnowy muzyki, które podejmowano na synodach diecezjalnych, konferencjach z duchownymi, a także przy innych okazjach⁴⁸. Warto odnotować wystąpienie bp. Ignacego Łobosa z Tarnowa z 1887 roku „w sprawie śpiewu i muzyki kościelnej w diecezji”. Podczas pasterskich rządów w Przemyślu bp Józef Sebastian Pelczar na synodach diecezjalnych (1902, 1908) podejmował tematykę muzyki kościelnej. W lipcu 1920 roku na spotkaniu biskupów polskich w Częstochowie podejmowano sprawę organistów. Sam prymas kard. August Hlond na łamach czasopism muzycznych wyraźnie popierał odnowę, a w 1934 roku wydał „Instrukcję w sprawie chórów kościelnych”.

⁴⁴ Tamże, s. 289–303.

⁴⁵ Tamże, s. 312–376.

⁴⁶ Tamże, s. 303–307.

⁴⁷ Tamże, s. 182, 185.

⁴⁸ Tamże, s. 69–77.

4. Zakończenie

Niestety, II wojna światowa pogrzebała wszelkie plany związane z normalizacją i dalszym konsekwentnym prowadzeniem odnowy muzyki kościelnej. Wielu reformatorów zginęło, dzieła ich zostały zniszczone. Przygotowywana ogólnopolska regulacja w sprawie organistów nie przeszła w stadium realizacji. Całe cecylikańskie dzieło odnowy legło więc w gruzach.

Po wojnie była już inna rzeczywistość. Czasy komunizmu w Polsce doprowadziły do całkowitego zaniechania idei cecylikańskich. Ostatni „bastion” odnowy muzyki kościelnej, czyli „Salezjańska Szkoła Organistowska” w Przemyślu, została zamknięta przez komunistów w 1963 roku.

Po 1989 roku w Polsce pojawia się „światło w tunelu” w temacie muzyki kościelnej. Możliwe są dobrze zorganizowane formy kształcenia organistów w szkołach muzycznych II stopnia oraz na specjalności (1997 rok), a następnie na kierunku muzyka kościelna (2008 rok); od 1992 roku w sposób formalny zostały zorganizowane kościelne organizacje chóralne „Pueri Cantores” i „Caecilianum”; kształcenie duchownych w dziedzinie muzyki kościelnej jest obowiązkowe we wszystkich seminariach duchownych⁴⁹; stało się także możliwe tworzenie sprawiedliwej regulacji prawnej dla działalności organistów i w ogóle muzyki kościelnej w Polsce (2011 roku w Krakowie ostateczna wersja „Regulaminu dla organistów”); w 2004 roku został także zorganizowany Kongres Muzyki Liturgicznej w Krakowie; w tych latach także rozpoczyna swoją działalność Stowarzyszenie Polskich Muzyków Kościelnych skupiające muzyków kościelnych zarówno świeckich jak i duchownych z całej Polski; została też zatwierdzona ostatnio nowa Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyki kościelnej w 2017 roku. To wszystko są dowody na wyraźny rozwój sprawy muzyki kościelnej w Polsce, ale z pewnością trzeba zauważyć, że wszystkie te działania swoimi fundamentami sięgają do cecylikańskiego ruchu odnowy muzyki, także w Polsce.

Nie można w tym miejscu nie wspomnieć słów papieża emeryta Benedykta XVI, który podczas swojej homilii w Regensburgu poświęcał nowe organy powiedział: „(...) jak w organach, gdzie wprawna ręka musi zawsze sprowadzać dysharmonię do prawidłowego brzmienia, tak też i my w Kościele, w różnorodności darów i charyzmatów musimy przez wspólnotę wiary zawsze na nowo znajdować jedność w wychwalaniu Boga i we wzajemnej miłości. Im bardziej pozwolimy, by przez udział w liturgii Jezus nas przemieniał, tym bardziej

⁴⁹ Zob. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, red. K. Kluza, Częstochowa 1999, s. 198–199.

będziemy zdolni do przemieniania świata, promieniując Chrystusową dobrocią, miłosierdziem i przyjaźnią do ludzi”⁵⁰. W gruncie rzeczy właśnie o to chodziło w całej cecylińskiej reformie muzyki kościelnej, by przemieniać świat w imię Chrystusa, a działać się to może także przez piękno muzyki kościelnej.

BIBLIOGRAFIA

- Bender L., *Działalność biskupa Józefa Sebastiana Pelczara i jej wpływ na stan muzyki kościelnej w diecezji przemyskiej w latach 1900–1924*, LS 10(2004), nr 2, s. 349–357.
- Dulisz I., *Feliks Nowowiejski o Szkole Muzyki Kościelnej w Ratyźbonie*, „Studia Warmińskie” 51(2014), s. 297–308.
- Feicht H., *Dzieje reformy muzyki kościelnej w Polsce*, MK III(1928), nr 11-12, s. 191.
- Feicht H., *Polska muzyka religijna w zarysie*, RTK 12(1965), z. 4, s. 39.
- Fellerer K.G., *Caecilianismus*, (w:) *Musicin Geschichte und Gegenwart Allgemeine Enzyklopadie de Musik*, Bd. 2. Kassel-Basel 1952, kol. 621–625.
- Haberl F., *Aus der Geschichte des allgemeinen cäcilien verbandes*, „Musica Sacra” 88(1968), s. 224.
- http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060913_alte-kapelle-regensburg.html, dostęp: 25.03.2015 r.
- Kuzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 208.
- Mizgalski G., *Cecylińskie stowarzyszenia*, PEMK, s. 89.
- Mizgalski G., *Hebrl Franz Xawer*, PEMK, s. 194.
- Mizgalski G., *Mazurowski Józef*, PEMK, s. 294.
- Mizgalski G., *Proske Karl*, PEMK, s. 392.
- Mizgalski G., *Witt F.*, PEMK, s. 542.
- Moneta Caglio E., *Der Caecilianismus in Italien*, *Der Caecilianismus*, Tutzing 1988, s. 321–334.
- Mrowiec K., *Cecylianizm*, EK t 2, kol. 1381–1882.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 80.
- Nowowiejski F., *O znaczeniu Ratyźbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. I, MK VIII(1933), nr 9-10, s. 127.

⁵⁰http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060913_alte-kapelle-regensburg.html, dostęp: 25.03.2015 r.

- Nowowiejski F., *O znaczeniu Ratyzbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. II, MK VIII(1933), nr 11-12, s. 159–160.
- Nowowiejski F., *O znaczeniu Ratyzbony dla ruchu kościelno-muzycznego*, cz. III, dokończenie, MK IX(1934), nr 3-4, s. 39–43.
- Nowowiejski F., *Wrażenia z Frankfurtu nad Menem (IV Międzynarodowy Kongres Muzyki Liturgicznej i Religijnej)*, MK XI(1936), nr 11–12, s. 160.
- Pawlak I., *Muzyka Liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000.
- Pawlak J., *Ks. Franciszek Witt na tle swej epoki*, MK IX(1934), nr 11-12, s. 150–152.
- Pikulik J., *Dokumenty Stolicy Apostolskiej o Muzyce w XX wieku*, (w:) *Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia*, t. X, red. M. Bogusławska, Warszawa 1988, s. 17.
- Poprawski, *25-ta rocznica śmierci ks. prałata dr. Haberla*, MK X(1935), nr 9-10, s. 137.
- Rainoldi F., *Sentieri della musica sacra dall'Ottocento al. Concilio Vaticano II*, Documentazione su ideologie e prassi, Roma 1996, s. 52
- Ruelle E., *Le Congrès Européen d'Arezzo pour l'étude et l'amélioration de chant liturgique*, Paryż 1884.
- Ruswurm J., *Regensburger Einflüsse auf die Kirchenmusikreform Pius X* (tł. własne), „Der Zwiebelturm” 17(1962), s. 11.
- Scharnagl A., *Die kirchenmusikalische reformbastrebung von Johannes Evangelist Hebert in Österreich*, Der Caecilianismus, Tutzing 1988, s. 307-320.
- Scharnagl A., *Franz Xaver Haberl (1840–1910) und Musikforscher*, (w:) *Sacerdos et cantus Gregoriani Magister*, red. F.A. Stein, Regensburg 1977, s. 233–245.
- Surzyński J., *Muzyka w XIX stuleciu*, GK 34(1902), s. 376.
- Thamm J., *Der Cäcilienverein in Schlesien*, Musica sacra, nr 65(1935), s. 140–143.
- Tyrała R., *Drogi ku soborowej odnowie muzyki liturgicznej*, LS 7(2001), nr 2, s. 300–308.
- Tyrała R., *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010.
- Tyrała R., *Encyklika Piusa XII „Musicae sacra disciplina” jako efekt ruchu liturgicznego oraz cecylianizm w Europie*, (w:) *Muzyka w służbie liturgii*, red. R. Tyrała, seria: Pro Musica Sacra, t. II, Kraków 2005, s. 47–61.
- Tyrała R., *Odnowa muzyki kościelnej w Polsce od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, Gdańsk 2006, s. 126 i n.
- Ursprung O., *Die katholische Kirchenmusik*, Potsdam 1931, s. 264–278.
- Schenk W., *Droga do nieba*, EK, t. 4, kol. 221–222.
- Winowicz K., *Caecilianismus in Polen – seine Hauptverbreiter, ideen und wirkungen*, Der Caecilianismus, Tutzing 1998, s. 343–353.
- Winowicz K., *Ksiądz prałat dr Józef Surzyński*, Kościan 2000.
- Winowicz K., *Muzyka kościelna XIX wieku*, PKat 6(1985), s. 1.
- Wit Z., *Rola ruchu odnowy w podniesieniu stanu organistowskiego w Polsce w latach 1881–1903*, RTK 26(1979), z. 6, s. 103.

Zasady formacji kapłańskiej w Polsce, red. K. Kluza, Częstochowa 1999, s. 198–199.

Zavarsky E., *Der Caecilianer Johann Leopold Bella in der Slowakei*, *Der Caecilianismus*, red. H. Unverricht, Tutzing 1988, s. 335–341.

The Cecilian movement of sacred music . History – People – Ideas

Key words: cecilianism, church music, Feliks Nowowiejski, pipe organ, choir, liturgy

Abstract

The Cecilian Movement on the Polish lands until 1939, that is, the outbreak of WWII had been a fascinating history of people and their „fight” for Church music. It was a magnificent time, visibly marked with the authentic care for the Church development, for the beauty of liturgy and of music which is its integral part. The ideas transplanted from Regensburg with its „Cecilian Association” and „The School of Sacred Music”, later developed as the world-wide „cecilian” movement, found the territory of the former Polish country fertile enough to evolve here as well. The first signals of the sacred music revival on the Polish lands were seen in 1869 in the Pelplin (then) village, where Fr. Mazurowski initiated an organ accompaniment for Keller’s songbook titled „Melodies”. He also established the first Polish „St. Cecilia Society”.

When taking the first glance at the cecilian movement on the Polish lands, picking most noticeable facts, people and deeds, it is undoubtedly Fr. Józef Surzyński who can be successfully named as „the father of cecilianism” in Poland. Besides the above mentioned promoters of the movement there are also many bishops, such as, bishop Józef Sebastian Pelczar, cardinal August Hlond, as well as the whole array of excellent clergymen including Fr. Chlondowski, and a significant group of laypeople: organists, conductors of church choirs and teachers of organ schools. The apogee of the cecilian revival of the church music in Poland.

The church press within the music domain noted its most glorious achievements. The bishops of the dioceses established law regulations for organists, ratifying new rules to observe. The whole process was culminated with national regulations approved by the Episcopate forum. In the whole restoration work of church chant one cannot forget the great contribution of state secular training centres for organists. Work of the church music press is shown, the greatest accomplishment of which was to carry out the „propaganda” of the sacred chant revival on the

Polish lands. The press articles promoting the cecilian restoration of church music are noteworthy for their diverse and interesting content. The national and diocesan organisations of organists and choirs established on the Polish lands, such as: „Stowarzyszenie św. Wojciecha” („St. Adalbert Society”) in Tarnów, „Towarzystwo wzajemnej pomocy organistów” („Mutual Aid Society of Organists”) in Cracow and in many other cities, „Stowarzyszenie św. Stanisława” („St. Stanislaus Society”) in Kingdom of Poland, and as an apogee of sacred music structuring, „Kolegium Polskich Organistów-Chórzystów” („College of Polish Organists and Choristers”), all of them are magnificent proofs of people’s activities and their aspiration to organise teams for ensuring good results of the revival process. Organ schools in Pelplin (1987), Tarnów (1888), Przemyśl (1916) Płock (1917) and in many other Polish centres were also another way of logical actions to have been taken in the field of sacred music revival in Polish parishes. Organists were successfully trained also at state schools, as for example in Conservatoires of Cracow, Poznań or Warsaw. The level of organ education was extremely high and there was a possibility of gaining knowledge of liturgy and sacred music as well. The Congresses of Sacred Music arranged in Poznań (1929), Cracow (1931), Toruń (1933) and again in Poznań (1936) were a superb work for the benefit of unifying communities of church musicians in Poland, as well as a manifestation of the revival deeds. Magazines and periodicals published that time on the Polish lands, such as, „Głos organistowski” („Organist Voice”) edited in the city of Stryj since 1902 (closing date unknown), „Przegląd Cecylianowski” („Cecilian Review”) edited in Przemyśl in 1936-1939, „Chór parafialny” („Parish Choir”) edited for two years in 1936–1937, „Organista” („Organist”) edited in 1926–1936, „Kierownik Chórów” („Choirs Boss”) edited in 1926–1935. „Muzyka i Śpiew” („Music and Singing”) edited in Cracow in 1912–1913, 1923–1926 and in 1929–1931, „Śpiew kościelny” („Sacred Singing”) edited in 1895–1910 or even in 1914 and in 1936–1938, „Muzyka kościelna” („Sacred Music”) edited in 1926–1939 and „Hosanna” („Hosana”) in 1926–1939. Forming a proper-quality musical education in seminaries, drawing up by bishops „Rules and regulations for organists” in dioceses and setting up „Committee of Sacred Music” or „Committees of Organists”, all of these are sufficient proofs of transplanting onto the Polish lands everything which happened in Europe at the end of 19th and at the beginning of the 20th centuries at the realm of sacred chant.